

Fecr Yayınları: 480

OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E GEÇİŞ DÖNEMİNDE
İTİKÂDÎ AÇIDAN
MUHAMMED İHSAN OĞUZ

Editör
Doç. Dr. Mustafa AYKAÇ

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
(Sertifika no: 13178)

Mizanpaj ve Kapak
FCR

Baskı ve Cilt
NY MATBAACILIK YAYINCILIK KAĞ. TİC. VE SAN. LTD. ŞTİ.
Ostim OSB Mh. 1250 Cd. No: 24 Yenimahalle/ANKARA
Tel: (0533) 591 86 17 (Sertifika no: 50732)

1. Baskı: Kasım 2021

ISBN: 978-625-8005-22-6

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SANAYİ ve TİC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1
Ulus-Altındağ/ANKARA • Tel: (0312) 310 08 60
Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E GEÇİŞ DÖNEMİNDE
İTİKÂDÎ AÇIDAN
MUHAMMED İHSAN OĞUZ

Editör
Doç. Dr. Mustafa AYKAÇ

Ankara 2021

İÇİNDEKİLER

TAKDİM	9
EDİTÖRÜN ÖN SÖZÜ	11

MUHAMMED İHSAN OĞUZ KİMDİR?

Doç. Dr. Mustafa AYKAÇ	15
Muhammed İhsan Oğuz'un Eserlerinin Listesi	23
a. Basılan Eserleri	23
b. Henüz Neşredilmeyen Eserleri	25
c. Kayıp Olan veya Farklı İsimle İsimlendirilen Eserleri	26
d. Varlığı Bilinen Ancak Elimizde Olmayan Eserleri	27
Kaynakça	28

OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E MÂTÜRÎDİLİĞİN İNTİKALİ ve TAHKİMİ: MUHAMMED İHSAN OĞUZ'UN MÂTÜRÎDİLİK VURGUSU

Dr. Öğr. Üyesi Yunus ÖZTÜRK	29
Giriş	29
1. Muhammed İhsan Oğuz'un Mezhepler Tasnifi ve Geleneksel Tasnif İle Mukayesesi	32
2. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bir Telif Modelinin Devamı: Muhammed İhsan Oğuz'un Mâtürîdîler İle Eş'arîler Arasındaki Farkları Tasnifi	40
3. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Mâtürîdîliğin İntikali Ve Tahkimi: Muhammed İhsan Oğuz'un Mâtürîdîlik Vurgusu	44
4. Muhammed İhsan Oğuz'un Bazı Eserlerinin Osmanlı Mirası İle İlişkisi	46
5. Muhammed İhsan Oğuz'un Kulların Fiilleri Hakkındaki Görüşleri Tasnif Modeli Ve Bu Tasnif Modelinin Osmanlı Mirası İle İlişkisi	50
6. Muhammed İhsan Oğuz'un Mâtürîdî Kelâmına Dayanan Bazı Görüşleri	55
Sonuç	66
Kaynakça	69

MUHAMMED İHSAN OĞUZ'DA KELÂM-TASAVVUF İLİŞKİSİ

Dr. Arş. Gör. Hafzullah GENÇ -----	75
Giriş-----	75
1. M. İhsan Oğuz'un Kelâma ve Kelâmcılara Bakışı-----	82
2. M. İhsan Oğuz'un Tasavvuf ve Tasavvufçulara Bakışı-----	89
2.1. M. İhsan Oğuz'un Vahdet-i Vücûda Bakışı -----	99
3. M. İhsan Oğuz'da Kelâm-Tasavvuf İlişkisi -----	106
Sonuç-----	119
Kaynakça-----	121

MUHAMMED İHSAN OĞUZ'UN DÜŞÜNCE DÜNYASINDA KAZÂ VE KADER

Prof. Dr. Fethi Kerim KAZANÇ -----	125
Giriş: Kelâm İlminde Kazâ-Kader Probleminin Ortaya Çıkışı -----	125
1. M. İhsan Oğuz'a Göre Kazâ ve Kadere İman Etmenin Hükümü---	128
2. Kelâm Mezheplerinin Kulların Fiilleri, Kazâ ve Kader Hakkındaki Görüşleri -----	131
2.1. Cebriyye'nin Kulların Fiilleri, Kazâ ve Kader Anlayışı -----	131
2.2. Mu'tezile'nin Kulların Fiilleri, Kazâ ve Kader Anlayışı -----	133
2.3. Mâtürîdiyye'nin Kulların Fiilleri, Kazâ ve Kader Anlayışı---	137
2.4. Eş'a'riyye'nin Kulların Fiilleri, Kazâ ve Kader anlayışı -----	140
3. M. İhsan Oğuz'un Düşünce Dünyasında Kazâ ve Kader -----	144
3.1. M. İhsan Oğuz'un Düşüncesinde Kazâ ve Kader Kelimelerinin Lügavî ve Istilâhî Anlamları -----	144
3.2. Oğuz'un Düşünce Dünyasında Kazâ-Kaderin Çeşitleri: Muallak Kaza-Kader ve Mübrem Kazâ-Kader -----	147
3.3. Allah'ın İradesi ve İnsanın İradesi: İrâde-i İlâhiyye ve İrâde-i Beşeriyye -----	154
3.4. Kudret: Küllî Kudret ve Cüz'î Kudret-----	160
3.5. Eş'ariyye'ye Karşı Mâtürîdiyye Mezhebi Ekseninde Kesb ve Yaratma Anlayışı-----	164
3.6. Oğuz'a Göre İnsanın Fiilleri: İhtiyârî ve Gayr-i İhtiyârî Fiiller	171

3.7. Kazâ ve Kader İnancı Bağlamında Sebepler, Sonuçlar, Mûcize, İlâhî Dâimî Sünnet, Tabiat Kanunları ve Mukadderât -----	178
Sonuç -----	192
Kaynakça -----	201

MUHAMMED İHSAN OĞUZ'UN İSLÂM VE SİYASÎ YÖNETİM KONUSUNA YAKLAŞIMI

Prof. Dr. Mehmet EVKURAN-----	207
Giriş: Süreç Analizi ve Temel Problemlerin Tanımı-----	207
1. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İslâm-Siyaset Tartışmaları-----	213
2. M. İhsan Oğuz'da İslâm ve Siyasî Yönetim -----	219
Kaynakça-----	233

MUHAMMED İHSAN OĞUZ SELEFÎ MİDİR?

Doç. Dr. Mustafa AYKAÇ -----	235
Giriş -----	235
1. Selef, Selefiyye, Seleflik Kavramları -----	237
2. Selefliliğin Bazı Hususiyetleri ve Muhammed İhsan Oğuz'un Bu Konulardaki Değerlendirmeleri -----	241
2.1. İman-Amel Münasebetleri-----	241
2.2. Kur'an ve Sünnetin Eşitliği Meselesi -----	245
2.3. Siyaset Düşüncesi Bakımından Değerlendirmeler -----	249
2.4. Kelâma Bakış -----	251
2.5. Tasavvufa Bakış -----	255
2.6. Mezheplere Bakış -----	257
2.7. İbn Teymiyye, İbn Kayyim el-Cevziyye ve Muhammed b. Abdülvehhâb Hakkındaki Değerlendirmeler -----	261
3. O Halde Muhammed İhsan Oğuz'un "Seleflilik" ile Kastettiği Nedir?-----	264
Sonuç -----	267
Kaynakça-----	268

**HZ. PEYGAMBER ve SÛNNET TASAVVURU AÇISINDAN MUHAMMED
İHSAN OĞUZ'UN MÛCİZE ve RÛ'YETULLAH BAHİSLERİNE YAKLAŞIMI**

Dr. Öğr. Üyesi Osman AYDIN -----	273
Giriş-----	273
1. Muhammed İhsan Oğuz'un Hz. Peygamber ve Sünnet Tasavvuru	274
2. Mûcize Konusuna Yaklaşımı-----	280
3. Mi'rac ve Rû'yet Konularına Yaklaşımı -----	289
Sonuç -----	298
Kaynakça-----	300

TAKDİM

Ülkemizdeki klasik din eğitimi uygulamalarını, daha sonra yaşanan modernleşme sürecini ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan 20. yüzyılın sonlarına kadar geçen dönemleri idrak ederek yaşayıp çeşitli eğitim, kültür ve devlet görevlerinde bulunarak bizzat tecrübe etmiş çok yönlü bir âlim ve mütefekkir olan Muhammed İhsan Oğuz, 19 Haziran 1887 (Hicrî 27 Ramazan 1304) tarihinde Kastamonu'da dünyaya gelmiş, çocukluğundan itibaren İslâmî ilimler alanında kendini yetiştirmiş, özellikle tasavvuf konularına ilgi duymuş, bu alanlarda eserler vermiş önemli bir din bilginidir. Merhûm Muhammed İhsan Oğuz, gençlik dönemlerinde Nakşî gelenek içinde başlayan tasavvufî yolculuğunu "Ahseniyye" adını verdiği tarîk ile tamamlamış, bu yolda karar kılmıştır.

3 Ağustos 1991 (21 Muharrem 1412) tarihindeki vefâtına kadar yüze yakın eser telif etmiş olan M. İhsan Oğuz'un eserlerinin yeterli ölçüde akademik ilgiye mazhar olduğunu söylemek güçtür. Onun hayatında bizzat kendilerinin işaretleriyle kurulan "Muhammed İhsan Oğuz Vakfı"nın himmetleriyle Türk okuyucusuyla buluşan eserleri üzerinde yukarıda belirtilen ilgisizliğin istisnâsı mâhiyetinde gerçekleştirilmiş olan değerli ve önemli ilmî çalışmalar zincirine, elinizdeki eser ile yeni bir kıymetli halka daha eklenmiş olmaktadır.

Bu çalışmanın editörlüğünü de üstlenmiş olan Doç. Dr. Mustafa Aykaç, bu eserde yazdığı "Muhammed İhsan Oğuz Kimdir?" isimli yazısıyla müellifin hayatını ve eserlerini özetlemiş; bunun yanısıra günümüzde anlam kaymasına uğramış kavramlar olan "Selef, Selefiyye/Selefilik" mefhûmları üzerinde durmuş, merhûmun kendi eserlerinde sıkça kullandığı bu

kavramlara yüklediği gerçek anlamları vurgulayarak, ona yönelik ithâm ve iddiaların isabetsizliğine “Muhammed İhsan Oğuz Selefi midir?” adlı önemli makalesiyle dikkat çekmiştir.

Bu anonim çalışmaya, Hitit Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Mehmet Evkuran, merhûm Muhammed İhsan Oğuz’un “Siyasî Yönetim Konusuna Yaklaşımı” konulu çalışmasıyla; Ondokuz Mayıs Üniversitesi öğretim üyesi sayın Prof. Dr. Fethi Kerim Kazanç, “İhsan Oğuz’un Düşünce Dünyasında Kazâ ve Kader” başlıklı değerli araştırmasıyla; Hitit Üniversitesi öğretim üyesi sayın Dr. Yunus Öztürk “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Mâtürîdîliğin İntikali ve Tahkimi: Muhammed İhsan Oğuz’un Mâtürîdîlik Vurgusu” başlıklı çalışmasıyla; aynı üniversitenin genç öğretim elemanları sayın Dr. Osman Aydın “Merhûm M. İhsan Oğuz’un Hz. Peygamber ve Sünnet Tasavvuru”; Dr. Hafzullah Genç ise “Muhammed İhsan Oğuz’da Kelâm-Tasavvuf İlişkisi” konularındaki emek mahsulü makaleleriyle katkı sağlamışlardır.

Bu anonim çalışmanın hayırlı ve feyizli sonuçlar doğurmasını Cenâb-ı Hak’tan niyâz ediyor, esere katkısı bulunanlara şükranlarımı sunuyor, bu vesile ile merhûma bir kez daha rahmet diliyor, onun eser ve hedeflerini maddî ve mânevî anlamda sürdürmeye gayret eden muhterem Oğuz ailesine saygılarımı arz ediyorum.

Prof. Dr. Metin YURDAGÖR

EDİTÖRÜN ÖN SÖZÜ

Muhammed İhsan Oğuz, 1887-1991 yılları arasında yaşamış ve Osmanlı'nın son, Cumhuriyetin ilk yıllarına şahitlik etmiş bir din âlimi ve mütefekkindir. Yaşadığı dönem sadece siyâsî ve ekonomik değil, dinî anlamda da çalkantılı yıllardır. Teokratik bir yönetim tarzına sahip olan Osmanlı Devleti'nin inkırâzı sonrasında yaşanan süreçler dinî alanda da derin kırılmalara sebep olmuştur. Her ne kadar bu dönemde günümüzü etkileyen büyük değişiklikler yaşansa da akademik camianın bu dönemin dinî yapısını yeteri kadar araştırdığını söylemek güçtür. Bu döneme şahitlik eden bir din âlimi ve mütefekkir olarak Muhammed İhsan Oğuz'un eserleri dönemin ilmî bakış açısını tespit etmek açısından önem arz etmektedir. Dolayısı ile onun hayatını ve eserlerini tanımak bize hem Osmanlı'nın son yılları, hem de Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki ilmî ve kültürel atmosferi tanıma imkânı verecektir.

Muhammed İhsan Oğuz'un ilim hayatı incelendiğinde en dikkat çeken husus onun tasavvuf gibi sübjektif bir ilim ile kelâm gibi rasyonel bir ilmi kendi şahsında mezcetmiş olmasıdır. Bu sebeple araştırmamızda ele alınması gereken bir hususun bu konu olması gerektiği düşünülmüştür. Çalışmamız öncelikle müellifin Ehl-i sünnet kelâmının inceliklerine vâkıf olduğunu göstermektedir. Ayrıca ilmî bir perspektifle itikâdî hükümleri dinin en önemli hükümleri olarak temele oturttuğunu; bu zemin üzerine yine kelâm ilminin mümkün kıldığı ölçüde tasavvuf anlayışını bina ettiğini ve bilinen tasavvufî usullerden farklı bir yol olarak "Ahseniyye" yolunu önerdiğini ortaya koymaktadır.

Çalışmamızın amaçlarından biri de Muhammed İhsan Oğuz'un itikâdî perspektifini belirlemektir. Bu, ilgili dönemde hem Osmanlı dönemi hem de Cumhuriyet dönemi kelâmî anlayı-

şının tespiti açısından önemli ipuçları verecektir. Akademik câmiada Osmanlı medreselerinde okutulan eserlerin çoğunluğunun Eş'arîlik tandanslı olduğu düşüncesinden hareket ederek, Osmanlı medreselerinde Eş'arî anlayışın hâkim olduğu şeklindeki bir algı zaman zaman dillendirilmektedir. Son dönemde yapılan araştırmalar ise Osmanlı medreselerinde Eş'arî eserlerin şerh ve haşiyeleriyle beraber karşılaştırmalı olarak okutulduğunu, Osmanlı müderrisleri tarafından yazılan şerh ve hâşiyelerin kâhîr ekseriyetinde Mâtürîdî anlayışın hâkim olduğunu ortaya koymaktadır. Buna göre Osmanlı medreselerinin felsefî kelâm açısından en kuvvetli eserler olan Eş'arî eserlerini eğitim programına dâhil eden ilmî bir tavra sahip olduğunu, bununla beraber kelâmî anlamda Mâtürîdîliğin hâkim olduğunu söylemek gerekir. Muhammed İhsan Oğuz'un mezhep tasnifi, iman tarifi, marifetullahın vücûbu, kulların fiilleri, kazâ ve kader vb. meseleler üzerinden yapılan değerlendirmeler onun itikâdî açıdan Ehl-i sünnet mezhebini benimsediğini, Ehl-i sünnet mezheplerinden de Selef'e daha yakın gördüğü Mâtürîdî mezhebini takip ettiğini göstermektedir.

Günümüzde dinî alanda tartışılan en önemli konulardan biri de din-siyâset ilişkileri ve İslâm'ın belli bir yönetim tarzı belirleyip belirlemediği meselesidir. Hanefî-Mâtürîdî gelenekte yer alan din-şeriat ayrımı, dünyaya ve insan hayatına dair hükümlerin dinî hükümler ve siyasî hükümler olmak üzere ayrılmasını sağlamış ve bu ayrım konuları ele alınırken düşünür-ler ve âlimlere daha rahat ve profesyonelce yaklaşma imkânı sunmuştur. Çalışmamız Muhammed İhsan Oğuz'un bu anlayışa uygun olarak, peygamberlerin inanç hükümlerinde bir, ancak dünya hayatını ilgilendiren konularda farklı olduklarını, ihtiyaç ve zarûretlere göre her peygamberin kendine has bir şeri-

atının bulunduğu görüşünde olduğunu göstermektedir. Müellif diğer tüm şeriatların Hz. Muhammed'e verilen şeriat ile nesh edildiğini ifade ederek, siyaset ve yönetim ile ilgili temel problemlerin de dinin itikadî ve ibadî yönlerine değil, içtihadî ve değişken hükümlerine tâbi olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla Müslümanların içinde yaşadıkları zaman, zemin ve şartlara göre bu konuda kendileri için en uygun modeli oluşturabilecekleri düşüncesinin metodolojik temellerini atmaya çalıştığını göstermiştir. Buna göre Oğuz'un düşünce dünyasında demokratik seçim yöntemi, râşit halifeler döneminde yöneticinin tespiti için uygulanan şûrâ sisteminin gelişmiş halidir.

Mûcize ve rü'yet konuları bağlamında müellifin Hz. Peygamber ve sünnet tasavvuru açısından yapılan araştırmada ise, mûcize ve rü'yet konularının kelâmî bir perspektifle ve Ehl-i sünnet ekolünün kanaatlerine uygun bir tarzda ele alındığı görülmüştür. Muhammed İhsan Oğuz'un tasavvuf erbâbı tarafından sık kullanılan ama hadisçilerce çok itibar görmeyen bazı rivâyetleri kullandığı, bununla beraber eserlerinde yer verdiği birçok rivâyeti hadis değerlendirme kriterleri açısından kuvvetli eserlerden seçmeye çalıştığı anlaşılmıştır.

Bilişim sistemlerinin yaygınca kullanılmaya başlandığı çağımızda sanal ortam/internet ortamı bilginin en kolay elde edilebildiği mecradır. Sanal ortamda edinilen bilgilerin doğruluğundan emin olunamayacağı, hatta bu ortamın çeşitli spekülasyonlara açık olduğu da bilinmektedir. Muhammed İhsan Oğuz hakkında sanal ortamda yapılacak bir araştırmada onun hakkında bazı olumsuz kanaatlere rastlamak mümkündür. Bunlardan biri, onun bir "Selefî" olduğu şeklindeki bilgidir. Selefî grupların radikal tavırlarının günümüzde hem Müslümanlar hem de yabancılar nezdinde kaygı verici olduğu ve

İslâmofobiayı destekleyen bahaneler barındırdığı düşünülürken, Muhammed İhsan Oğuz'un Selefi olduğu düşüncesi, onu uzaklaştırılması gereken bir kişi haline getirmektedir. Ancak eserlerine müracaat edildiğinde sanal ortamda söz konusu edilen bu kanaatin gerçeğe ilgisinin olmadığı anlaşılmaktadır. Selef'in yolunu en güzel yol olarak niteleyen Oğuz, bu yolu "Selefiyye/Seleflilik" şeklinde isimlendirmiş olup, bu isimlendirme şekline İzmirli İsmail Hakkı gibi dönemin bazı âlimlerinin eserlerinde de rastlamak mümkündür. Bu isimlendirme şekli Cumhuriyet'in ilk yıllarına ait olup zamanla anlam kayması yaşamış, günümüzde hâricî zihniyetli radikal tavrın adı haline gelmiştir. M. İhsan Oğuz'un Selefiyye vurgusu Hanefî-Mâtürîdî tona yakın olan Selef din anlayışına referans içerir ve hâricî zihniyetli radikal tavrı dışarıda tutar. Bu tavrın Osmanlı dönemindeki muharrik unsuru olan Vehhâbilik de bu sebeple M. İhsan Oğuz'un muhalif olduğu gruplar arasında yerini almaktadır. Selefliliğin başlıca özellikleri bakımından yapılan değerlendirmemiz neticesinde onun hakkında oluşturulan bu ithamın doğru olmadığı ortaya çıkmıştır.

Osmanlı'nın son yılları ile Cumhuriyetin ilk yıllarında hâkim itikâdî yapı hakkında bilgi edinmek amacıyla Muhammed İhsan Oğuz'un eserleri üzerinden yaptığımız bu çalışma, onun Osmanlı dönemi Mâtürîdî mirasını yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ne aktaran âlimlerden biri olduğunu ortaya koymaktadır. Muhammed İhsan Oğuz'un diğer İslâmî disiplinleri ilgilendiren görüşlerinin de ilim erbabınca farklı çalışmalarla ortaya konması temennilerimle, müellifin kelâmî görüşlerini içeren bu editöryal kitabın meydana gelmesinde değerli çalışmaları ile destek veren hocalarıma teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Mustafa AYKAÇ

20 Ekim 2021/Kastamonu